

Η Σημασία της Πρόληψης. Σύντομος Οδηγός Εκπόνησης Σχεδίου Έκτακτης Ανάγκης από Μουσεία και Βιβλιοθήκες στην Ελλάδα.

Είναι ευτυχές το γεγονός ότι δεν συμβαίνουν συχνά καταστροφές σε μουσεία, βιβλιοθήκες και γενικά ιδρύματα που φιλοξενούν έργα τέχνης. Αυτό οδηγεί αφενός στην απροθυμία των ιδρυμάτων να προετοιμαστούν για ενδεχόμενη καταστροφή και αφετέρου σε περιορισμένες ενέργειες αντίδρασης σε περίπτωση εμφάνισής της, π.χ. σε περίπτωση πυρκαγιάς ειδοποιείται η πυροσβεστική και εκκενώνεται το κτήριο.

Ωστόσο η πρόνοια και ο σχεδιασμός αντιμετώπισης κινδύνων / καταστροφών μπορεί να ελαχιστοποιήσει τις επιπτώσεις τους σε ανθρώπους και συλλογές. Οι καταστροφές μπορεί να προέρχονται από πυρκαγιές, πλημμύρες, σεισμούς, αμέλεια, ατυχήματα, παράνομες ενέργειες (κλοπές, βανδαλισμοί κ.λπ.), ανεπαρκή λειτουργία εγκαταστάσεων και υπηρεσιών του κτηρίου.

Στους κινδύνους αυτούς θα μπορούσαμε να συμπεριλάβουμε και εκείνους που εμφανίστηκαν τα τελευταία χρόνια από τον ασύδοτο τρόπο αντιμετώπισης της φύσης από τον άνθρωπο, με επιπτώσεις τόσο στον ίδιο όσο και στα πολιτιστικά τεκμήρια ανά τον κόσμο: ρύπανση/μόλυνση του περιβάλλοντος, αύξηση της θερμοκρασίας και τα επακόλουθα αυτών αποτελέσματα.

Όπως η προληπτική ιατρική οφείλει να λάβει μέτρα για την προστασία των ανθρώπων, έτσι και η προληπτική συντήρηση οφείλει να λάβει μέτρα για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών. Δυστυχώς, πολλά από τα ιδρύματα που φιλοξενούν έργα τέχνης στη χώρα μας δεν έχουν συντάξει σχέδιο αντιμετώπισης πιθανών καταστροφών (disaster plan): σχέδιο το οποίο να καλύπτει και να καταγράφει με απολύτως οργανωμένο τρόπο όλες τις απαραίτητες ενέργειες που πρέπει να πραγματοποιούνται για την αποφυγή ή μείωση της εμφάνισης κινδύνων, τις ενέργειες που πραγματοποιούνται σε περίπτωση που το καταστροφικό γεγονός δεν αποφευχθεί καθώς και τις ενέργειες για τη μείωση των αποτελεσμάτων της καταστροφής και της άμεσης αποκατάστασης

πληγέντων αντικειμένων, κτηρίων και περιβάλλοντος μετά την καταστροφή. Μέσα από τη βιβλιογραφική έρευνα διαπιστώθηκε πως τα περισσότερα πολιτιστικά ιδρύματα στην Αμερική, την Ευρώπη και την Αυστραλία θεωρούν απολύτως απαραίτητη την ύπαρξη Σχεδίου Έκτακτης Ανάγκης (ΣΕΑ), ενώ οι αποφάσεις, σε πολλά από αυτά, για την εκπόνησή του, λήφθηκαν ύστερα από καταστροφές που υπέστησαν. *Κάθε καταστροφικό γεγονός, ακόμα κι αν είναι μικρό θα κοστίσει στο ίδρυμα χρόνο και χρήματα, ακύρωση ή καθυστέρηση άλλων εργασιών.*

Κάθε ΣΕΑ στον ελλαδικό χώρο, ωστόσο, πρέπει, βάσει νομοθετικών διατάξεων, να συντονιστεί [σημείωση 1] με το «Εγχειρίδιο Σύνταξης και Εναρμόνισης Ειδικών Σχεδίων ανά Καταστροφή σε Επίπεδο Υπουργείου ή άλλων Φορέων» που δημοσιεύτηκε από το Υπουργείο Εσωτερικών το 2008.

Τα ΣΕΑ ξένων ιδρυμάτων που μελετήθηκαν, καθώς και ο οδηγός σύνταξης που εκπονήθηκε από το Υπουργείο Εσωτερικών συμφωνούν στις γενικές κατευθύνσεις σε αρκετά θέματα, όπως στα στάδια που είναι απαραίτητο να συγκροτούν ένα ΣΕΑ:

- 1) Εισαγωγή,
- 2) Προετοιμασία/Πρόληψη,
- 3) Αντίδραση,
- 4) Αποκατάσταση.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην εισαγωγή παρατίθενται πληροφοριακά συνήθως στοιχεία, όπως ορισμοί (τι είναι κίνδυνος, καταστροφή, επίπεδα καταστροφής κ.λπ.), αλλά και στοιχεία που αφορούν αποκλειστικά το εκάστοτε ίδρυμα όπως η ομάδα στην οποία θα ανατεθεί η συγγραφή του σχεδίου και η ομάδα που θα συλλέξει πληροφορίες που θα αφορούν στην κατάσταση διατήρησης του κτηρίου και των συλλογών. Στην εισαγωγή καταγράφονται οι λόγοι για τους οποίους εκπονείται ΣΕΑ, ο τρόπος χρήσεώς του, τα στοιχεία των υπαλλήλων που το διαθέτουν και οι χώροι στους οποίους βρίσκεται αντίγραφο του. Το σχέδιο επανεξετάζεται σε τακτά χρονικά διαστήματα τα οποία ορίζονται από το ίδρυμα. Τα στοιχεία που αναθεωρούνται καταγράφονται. Το ΣΕΑ προκειμένου να είναι εύχρηστο μπορεί να αποτελείται από μια σειρά παραρτημάτων στα οποία παρατίθενται περισσότερες και λεπτομερέστερες πληροφορίες για τα διάφορα στάδιά του. Αφού ολοκληρωθεί η συγγραφή του ΣΕΑ πρέπει να κατατεθεί και να εγκριθεί από το Υπουργείο Εσωτερικών. Τα στοιχεία της απόφασης καταγράφονται στην Εισαγωγή.

ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ/ΠΡΟΛΗΨΗ

Προετοιμασία: Στο στάδιο αυτό καταγράφονται οι ενέργειες προετοιμασίας του ιδρύματος προκειμένου να υιοθετηθούν, στη συνέχεια, όλα τα προληπτικά μέτρα που απαιτούνται για την αποφυγή καταστροφών:

Αρχικά, προσδιορίζονται τα είδη των κινδύνων από τους οποίους απειλείται το ίδρυμα. Η επιλογή μπορεί να πραγματοποιηθεί από την παρακάτω λίστα:

Φυσικά Αίτια: Σεισμοί, πλημμύρες, πυρκαγιές, έκτακτα καιρικά φαινόμενα, τσουνάμι κ.λπ.

Ανθρωπογενή αίτια: Ατυχήματα, αμέλεια ή και αδιαφορία για την εφαρμογή προληπτικών μέτρων σε συλλογές και κτηριακές εγκαταστάσεις (ηλεκτρικές, υδροδοτικές, κ.λπ.), όπου πιθανόν να οδηγήσουν σε πυρκαγιές ή πλημμύρες μικρής ή μεγάλης έκτασης, παράνομες ενέργειες όπως βανδαλισμοί κλοπές, τρομοκρατικές ενέργειες, κοινωνικές αναταραχές κ.λπ.

Αίτια που πηγάζουν από ελλείψεις, ανεπάρκεια κ.λπ. των κτηριακών εγκαταστάσεων.

Εκτός των προαναφερθέντων κινδύνων, θα μπορούσαν να προστεθούν και άλλοι που αφορούν αποκλειστικά το ίδρυμα.

Στο επόμενο στάδιο, πραγματοποιείται ιστορική ανασκόπηση καταστροφών στο ίδρυμα. Ακολουθεί μελέτη και επεξεργασία των αποτελεσμάτων των δύο προαναφερθέντων σταδίων με τη χρήση της *Ανάλυσης Κινδύνων* (Risk Analysis ή Risk Assessment όπως αναφέρεται στην ξένη βιβλιογραφία). Η Ανάλυση Κινδύνων είναι ένα πεδίο που τα τελευταία χρόνια, στο εξωτερικό κυρίως, απολαμβάνει μεγάλης προσοχής προκειμένου οι βασικές αρχές του να εφαρμοστούν στη διοίκηση μουσείων (museum management) και στην προετοιμασία τους για περιπτώσεις όπου προκύπτουν καταστροφικά γεγονότα. Στοιχειοθετεί, δε, επιστημονικά την ανάγκη του ιδρύματος για προετοιμασία έναντι των κινδύνων που το απειλούν σε σχέση με την πιθανότητα εμφάνισής τους και με το επίπεδο των καταστροφικών αποτελεσμάτων που μπορεί να επιφέρουν (π.χ. υψηλής πιθανότητας, μέσης, μικρής).

Στο στάδιο της προετοιμασίας, η διεύθυνση του ιδρύματος, βάσει κριτηρίων που πρέπει να θέσει για την αποτελεσματικότητα της εφαρμογής του σχεδίου, επιλέγει:

- Τα άτομα (συντονιστές) που θα προΐστανται των ομάδων που θα συγκροτηθούν στη συνέχεια.
- Τα άτομα των ομάδων: προετοιμασίας – πρόληψης – αντίδρασης – αποκατάστασης.

Ακολούθως πραγματοποιείται ανάθεση καθηκόντων ανά συντονιστή / ομάδα / άτομο. Όλα καταγράφονται. Φυσικά σε κάθε στάδιο του σχεδίου, εκτός από τη θεωρητική κατάρτιση των ατόμων απαιτείται και η ανάλογη εκπαίδευση.

Ακολουθεί η συγκρότηση υποστηρικτικού υλικού:

1. Κατάλογοι με τηλέφωνα υπηρεσιών πρώτης ανάγκης όπως πυροσβεστικής, αστυνομίας κ.λπ.
2. Κατάλογοι με τα ονόματα και τα τηλέφωνα των ατόμων των ομάδων και των συντονιστών τους καθώς και των ιδρυμάτων που έχουν αντίγραφο του ΣΕΑ και προτίθενται να βοηθήσουν σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης (αφού έχει ήδη προηγηθεί συμφωνία για μια τέτοια περίπτωση).
3. Κατάλογοι με προτεραιότητες διάσωσης των συλλογών του ιδρύματος. Σκοπός της συγκρότησης των καταλόγων αυτών είναι ο ακριβής καθορισμός των αντικειμένων που θεωρούνται σημαντικότερα για το ίδρυμα και πρέπει (αν είναι δυνατόν) να διασωθούν ή να απασχολήσουν το ίδρυμα μετά την καταστροφή. Τα κριτήρια [σημείωση 5] για τη σύνταξη [σημείωση 6] καταλόγων με προτεραιότητες διάσωσης αντικειμένων / συλλογών, συνήθως είναι τα εξής:
 - Η σπανιότητα του αντικειμένου, η παλαιότητά του, ο ρόλος του σε σχέση με το σκοπό της συλλογής και της αποστολής του ιδρύματος.
 - Η σημασία που έχει για την κοινότητα την οποία εξυπηρετεί.

Το εκάστοτε ίδρυμα μπορεί, φυσικά, να θέσει επιπλέον κριτήρια. Οι προτεραιότητες τίθενται αφού συμφωνήσουν όλοι όσοι ασχολούνται ενεργά με τη συλλογή (διευθυντής, ιστορικοί, αρχαιολόγοι, συντηρητές κ.λπ.). Στη συγκρότηση των καταλόγων δεν θεωρούνται κριτήρια οι συναισθηματικές προσκολλήσεις σε αντικείμενα που δεν εξυπηρετούν τους στόχους του ιδρύματος. Κατά τη σύνταξή τους πρέπει πάντα να υπάρχει ένα πιθανό σενάριο καταστροφής, π.χ. πλημμύρας, ώστε να ληφθεί σοβαρά υπόψη ο διαθέσιμος χρόνος διάσωσης ο οποίος μπορεί να είναι πολύ μικρός οπότε και ο αριθμός των αντικειμένων που μπορεί να διασωθεί είναι αντίστοιχος. Για παρόμοιους λόγους καλό είναι να

συντάσσονται επιμέρους κατάλογοι προτεραιοτήτων ανάλογα με τον τύπο της καταστροφής που μπορεί να προκύψει, τον τύπο των αντικειμένων κ.ά. Π.χ. αν πρόκειται για πυρκαγιά ένα ίδρυμα οφείλει να διασώσει αρχικά τα αντικείμενα οργανικής φύσεως όπως υφασμάτινα, χάρτινα κ.λπ. και έπειτα τα κεραμικά.

4. Σύνταξη καταλόγου με τον απαραίτητο εξοπλισμό και τα υλικά που πιθανόν να χρειαστούν σε περίπτωση καταστροφής.

5. Καταγραφή, σε ειδική φόρμα, των σημείων του ιδρύματος όπου βρίσκονται κεντρικές εγκαταστάσεις και λειτουργίες του.

6. Κατόψεις του κτηρίου με ενδείξεις που δηλώνουν τις θέσεις: πυροσβεστήρων συναγερμών, κεντρικών διακοπών, εξόδων κινδύνου, συλλογών και οποιοδήποτε στοιχείου κρίνει το ίδρυμα ως απαραίτητο. Οι κατόψεις αυτές, σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης, βοηθούν αποτελεσματικά τις υπηρεσίες όπως η πυροσβεστική αλλά και τους υπαλλήλους στο έργο τους.

7. Αναφορά των τόπων αποστολής των αντικειμένων σε περίπτωση καταστροφής. Τη συλλογή πληροφοριών για το στάδιο αυτό αναλαμβάνει η ομάδα προετοιμασίας υπό την καθοδήγηση του αντίστοιχου συντονιστή.

Πρόληψη: Στο τμήμα αυτό πραγματοποιείται συγκρότηση προγράμματος πρόληψης για την αποφυγή των καταστροφικών αποτελεσμάτων από κινδύνους των οποίων η πιθανότητα εμφάνισης σε συνδυασμό με το επίπεδο καταστροφικών αποτελεσμάτων που μπορεί να επιφέρουν έχουν καθοριστεί στο στάδιο Ανάλυσης Κινδύνων. Κρίνεται απαραίτητο για καθέναν από αυτούς τους κινδύνους να δίνονται γενικές πληροφορίες, πιθανές καταστροφές που μπορεί να επιφέρει καθώς και τα αίτια εμφάνισής του. Ακολουθεί πλήρης καταγραφή των απαραίτητων προληπτικών ενεργειών που πρέπει να πραγματοποιούνται καθημερινά, ανά εβδομάδα, μήνα, εξάμηνο και ανά έτος, καθώς και η ανάθεση αυτών των ενεργειών στα άτομα της ομάδας πρόληψης.

ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ

Το στάδιο αυτό αφορά στις ενέργειες, βήμα προς βήμα, που πραγματοποιούνται από την έναρξη εμφάνισης του καταστροφικού γεγονότος έως την κατάπαυσή του από την ομάδα αντίδρασης, τον αντίστοιχο συντονιστή και φυσικά τους εμπλεκόμενους με το ΣΕΑ. Έτσι:

- Δίνονται με σαφήνεια γενικές οδηγίες για τις ενέργειες αντίδρασης που αφορούν σε όλα τα είδη κινδύνων.
- Παρατίθενται ενέργειες εκκένωσης του κτηρίου, ενώ σε συγκεκριμένα χρονικά διαστήματα πραγματοποιούνται αντίστοιχες ασκήσεις για την εκπαίδευση του προσωπικού του ιδρύματος.

- Οι απαραίτητες επικοινωνίες (ποιοι θα κληθούν και πότε) βρίσκονται ήδη καταγεγραμμένες με τη μορφή διαγράμματος, προκειμένου η κατάπαυση του καταστροφικού γεγονότος να είναι γρήγορη και αποτελεσματική.
- Δίδονται καταγεγραμμένες, περιληπτικά αλλά με σαφήνεια, οι ενέργειες αντίδρασης για κάθε είδος κινδύνου. Απαραίτητη κρίνεται η εκπαίδευση των ατόμων της ομάδας αντίδρασης (ή όλων των υπαλλήλων αν κριθεί απαραίτητο) σε τακτά χρονικά διαστήματα από τις αρμόδιες υπηρεσίες (πυροσβεστική).

Στο σχήμα 1 δίνονται σχηματικά οι ενέργειες αντίδρασης που αφορούν κάθε είδος κινδύνου.

ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Το στάδιο αυτό αφορά στις ενέργειες που πραγματοποιούνται από την αντίστοιχη ομάδα για:

- α) τη διάσωση των συλλογών μετά το καταστροφικό γεγονός,
- β) τη σταθεροποίηση των συλλογών και του περιβάλλοντος χώρου του κτηρίου.

Οι καταστροφές σε πολιτιστικά τεκμήρια, όποιος κι αν είναι ο κίνδυνος, προέρχονται κυρίως από νερό και φωτιά. Προκειμένου να περιγράψουμε τα στάδια διάσωσης και αποκατάστασης, κρίνεται απαραίτητο ένα υποθετικό σενάριο καταστροφής. Στο παρόν άρθρο θα αναφερθούμε σε παράδειγμα διάσωσης βιβλίων, όπου το ίδρυμα το οποίο τα φιλοξενεί πλήττεται από πλημμύρα.

Στάδια:

Μετά την είσοδο στον πληγέντα χώρο εκτιμάται η κατάσταση των αντικειμένων και πραγματοποιείται: απόρριψη αυτών που δεν μπορούν να διασωθούν και διάσωση των υπολοίπων με οδηγό τους καταλόγους προτεραιοτήτων: διασώζονται πρώτα τα στεγνά, ακολούθως τα βρεγμένα, τα υγρά και νωπά και τέλος τα λερωμένα. Οι ενέργειες που θα πραγματοποιηθούν πρέπει να βρίσκονται καταγεγραμμένες βήμα προς βήμα στο σχετικό τμήμα του σχεδίου. Οι υπάλληλοι της αντίστοιχης ομάδας πρέπει να γνωρίζουν πώς θα ανταποκριθούν. Ακολουθεί εκτίμηση της κατάστασης προκειμένου να αποφασιστεί εάν οι συλλογές θα αποκατασταθούν σε χώρους του ιδρύματος (σχήμα 2) ή θα συσκευαστούν και θα αποσταλούν προς φύλαξη ή και αποκατάσταση σε άλλο ίδρυμα (σχήμα 3).

Για καλύτερη και εγκυρότερη ενημέρωση μπορεί να συνταχθούν φόρμες οι οποίες διευκολύνουν την καταγραφή στοιχείων από την αρχή του καταστροφικού γεγονότος έως και το στάδιο της αποκατάστασης τόσο για τα αντικείμενα όσο και για το κτήριο. Στο παρόν άρθρο αναφερθήκαμε σε τέσσερις ομάδες που λαμβάνουν μέρος ενεργά στην υλοποίηση του ΣΕΑ: Προετοιμασίας, Πρόληψης, Αντίδρασης, Αποκατάστασης. Αυτό προϋποθέτει ικανοποιητικό αριθμό υπαλλήλων που δεν είναι καθόλου βέβαιο ότι υπάρχουν πάντα στα ελληνικά πολιτιστικά ιδρύματα. Σε τέτοιες περιπτώσεις η διεύθυνση έχει την υποχρέωση να βρει διάφορες εναλλακτικές λύσεις, όπως π.χ. η συγκρότηση δύο ομάδων αντί τεσσάρων: μίας ομάδας για την Προετοιμασία και Πρόληψη και μίας δεύτερης για τη φάση της Αντίδρασης και της Αποκατάστασης. Υπάρχει ακόμα η δυνατότητα της παροχής βοήθειας από εθελοντές. Οι δυσκολίες, που είναι βέβαιο ότι προκύπτουν κατά την εκπόνηση ενός ΣΕΑ, είναι πολλές, αλλά υπάρχουν λύσεις που έχουν προταθεί βιβλιογραφικά αρκεί να προσαρμοστούν στις ιδιαιτερότητες του εκάστοτε ιδρύματος.